

Danijela Spasić¹

UDC 305-053.81:364.63(497.115)

Ivana Radovanović²

Originalan naučni rad

Primljen: 20. 08. 2023.

Prihvaćen: 29. 12. 2023.

RODNO ZASNOVANO NASILJE – PERCEPCIJA MLADIH SA PODRUČJA SEVERNOG KOSOVA

REZIME: U radu su prezentovani ključni nalazi istraživanja koje je realizovano tokom oktobra i novembra 2019. godine među učenicima srednjih škola i studentima sa teritorije četiri opštine na severu Kosova (Leposavić, Zvečan, Zubin Potok i Kosovska Mitrovica). Istraživanjem je obuhvaćeno devet srednjih škola i deset visokoškolskih ustanova, tj. ukupno 748 ispitanika. Prema ciljnom usmerenju, istraživanje ima karakteristike *kontekstualnog i eksplorativnog* istraživanja, a u osnovi ima percepciju prevalence i rodne dimenzije interpersonalnog nasilja. Prepoznavanje kvantitativnih karakteristika rodno zasnovanog nasilja ukazuje na snagu i značaj tradicionalnih, kulturoloških i istorijskih uticaja u vezi sa rodnom socijalizacijom i maskulinitetom u porodičnim i partnerskim relacijama na prostoru severnog Kosova.

KLJUČNE REČI: rodno zasnovano nasilje, mladi, severno Kosovo

¹ Vanredni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet, Departman kriminalistike, Beograd, Cara Dušana 196,
e-mail: danijela.spasic@kpu.edu.rs

² Vanredni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet, Departman kriminalistike, Beograd, Cara Dušana 196,
e-mail: ivana.radovanovic@kpu.edu.rs

1. Uvod

Do šezdesetih godina prošlog veka nasilje u školama u svetu i kod nas nije bilo prepoznato kao problem koji zahteva posebnu pažnju, istraživanja i intervencije. Da su dotadašnja „bezazlena“ fizička nadmetanja, čarke i dokazivanja snage mnogo više nego obična dečja igra i neophodan uslov razvoja postalo je jasno nakon slučajeva žestokog fizičkog nasilja krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX veka (Bergman, 1992; Rigby & Slee, 1993; Roberts, Klein & Fisher, 2003). Istraživanja pokazuju da škole u Srbiji nisu izuzetak od trendova porasta nasilja svih oblika i na svim nivoima (Plut & Popadić, 2006; Popadić & Plut, 2007; Popadić, 2009; Popadić, Pavlović & Plut, 2013). Kad su u pitanju vrste nasilja među učenicima, većina autora je saglasna da postoje fizičko, verbalno i socijalno/relaciono nasilje. Pored ovih vrsta nasilja, Popadić (2009) izdvaja elektronsko, kao i seksualno nasilje.

Treba, međutim, naglasiti da učenici srednjih škola (adolescenti), ali i studenti mogu biti žrtve i drugih oblika nasilja u lokalnoj zajednici. Osim u školskom (vršnjačkom) nasilju, oni mogu biti ili svedoci ili žrtve, ali i nasilnici, kad je u pitanju nasilje u porodici, na javnom mestu, u klubu/kafiću ili u partnerskim vezama. Svaki od ovih oblika nasilja ima svoju rodnu dimenziju.

1.1. Rodno zasnovano nasilje: konceptualni okvir i prethodna istraživanja

Rodno zasnovano nasilje među mladima, iako se dešava između vršnjaka, ne treba poistovećivati sa vršnjačkim nasiljem (Perić Prkosovački, Ileš & Trivanović, 2018). U istraživanju „Nasilje u školama u Srbiji“ (Popadić & Plut, 2007) navodi se: „Terminom vršnjačko nasilje označavamo nasilne interakcije dece svih uzrasta koja pohađaju istu školu. Dakle, termin se ne odnosi samo na kalendarske vršnjake već, generalno, na učenike kao grupu“. S druge strane, „rodno zasnovano nasilje je upotreba bilo kog oblika nasilja (fizičkog, psihičkog, seksualnog...) nad nekom osobom samo zato što je određenog pola (Spasić & Nikač, 2013). Istraživanja govore da su žrtve nasilja u preko 80% slučajeva oso-

be ženskog pola, dok su nasilnici uglavnom muškarci. Nasilje je jedna od taktika kojima se obezbeđuju moć i kontrola nasilnika nad žrtvom drugog pola (Perić Prkosovački i dr., 2018).

Prema rezultatima istraživanja o prisutnosti rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama Udruženja „Crvena linija“ Novi Sad, mladi vide seksualno nasilje kao najteži oblik nasilja, potom emocionalna uslovljavanja, fizičko nasilje i na kraju psihološko nasilje (Batić, 2015, Perić Prkosovački i dr., 2018). Istraživanja u Kanadi su pokazala da se nasilje u adolescentskim vezama iskusi bar jednom u 12 do 20% veza (Foshee, Benefield, McNaughton, Ennett, Faris, Chang, Hussong & Suchindran, 2013; Lichter & McCloskey, 2004) i da veliki procenat mladih, oko 50%, izjavljuje da je ili činilo nasilje u vezama ili iskusilo nasilje od strane intimnog partnera (Trbojević, 2016). Svake godine 25% adolescenata budu žrtve partnerskog nasilja (fizičkog, emotivnog, psihološkog i seksualnog). Prema komparativnom istraživanju autora Makin-Byrd & Bierman, tokom 2012. godine 10% srednjoškolaca u SAD je doživelo fizičko nasilje od strane partnera (Makin-Byrd & Bierman, 2013; Trbojević, 2016).

Prvi put je u Srbiji 2013. godine realizovano istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u osnovnim i srednjim školama. Istraživanje je realizovao Centar za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka³ sa ciljem da se utvrdi zastupljenost rodno zasnovanog nasilja, ali i da se predlože dobre prakse prevencije i intervencije u slučajevima istraživanih vrsta nasilja. Ovo istraživanje je specifično ne samo po obimu, već i po tome što za predmet proučavanja ima i iskustva rodno zasnovanog nasilja, kao i stavove prema rodno zasnovanom nasilju i rodnim ulogama; ovo je prvo istraživanje u Srbiji u kom je na velikom uzorku ispitivana prisutnost i učestalost različitih formi rodno zasnovanog i seksualnog nasilja u školama.⁴ Uzorak su činili učenici i učenicke od četvrtog

³ <http://www.fpn.bg.ac.rs/2014/06/06/predstavljeni-rezultati-istrazivanja-%E2%80%9Erodno-zasnovano-nasilje%E2%80%9C-centra-za-studije-roda-i-politike/>, pristupljeno 15. 07. 2023.

⁴ <http://www.fpn.bg.ac.rs/2014/06/06/predstavljeni-rezultati-istrazivanja-%E2%80%9Erodno-zasnovano-nasilje%E2%80%9C-centra-za-studije-roda-i-politike/>, pristupljeno 15. 07. 2023.

razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole, kao i nastavno osoblje i stručni saradnici škola (oko 25.000 ispitanika). Ukupno 69% učenika/ca osnovnih škola i čak 74% učenika/ca srednjih škola je odgovorilo da su najmanje jednom doživeli/e bar jedan oblik rodno zasnovanog nasilja od početka školske godine. Prema navedenom istraživanju, 48% učenica četvrtog razreda osnovne škole prijavljuje da su trpele neki oblik rodno zasnovanog nasilja i taj procenat se povećava sa uzrastom i dostiže 85% u osmom razredu (Ćeriman, Duhaček N., Perišić, Bogdanović, & Duhaček, D., 2015: 8–9). Na osnovu podataka dobijenih od mladića i devojaka, za većinu ispitivanih oblika rodno zasnovanog nasilja počinitelji su češće mladići/dečaci (nad drugim vršnjacima i nad devojka/devojčicama).

U nalazima ovih istraživanja, ali i u društveno-istorijskom, kulturološkom i tradicionalnom nasleđu i sociološkom ambijentu na području severnog Kosova treba tražiti društvenu i naučnu opravdanost ovog istraživanja među mladima i adolescentima.

2. Istraživanje percepcije mladih o rodno zasnovanom nasilju

2.1. Kontekstualni okvir istraživanja

Područje severnog Kosova obuhvata nekoliko zajednica (Kosovska Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok), koje, iako povezane, imaju i svoje specifičnosti. Kulturološki kontekst i društveni odnosi različiti su u ruralnim i urbanim zajednicama i od uticaja su na nivo informisanosti mladih o rodno zasnovanom nasilju i na modalitete njihovog ponašanja. Zubin Potok je, u smislu društvenih kontakata mladih, donekle teritorijalno izolovana i zatvorena zajednica. Sastoji se od manjeg urbanog i ruralnih područja. „Konzervirani su“, odnosno manje izloženi globalnim trendovima stavovi o prihvatljivom ponašanju mladih u svim životnim oblastima, pa tako i kada se radi o partnerskim vezama opterećenim rodno zasnovanim nasiljem. Potpuno suprotna ovoj zajednici je Kosovska Mitrovica koja je isključivo urbana sredina sa visokoobrazovnim ustanovama a time i sa velikim brojem mladih koji nisu samo domicilno stanovništvo, već dolaze i iz drugih sredina na školovanje. Intenzivniji su društveni kontakti i međusobni uticaji različitih mikrokulturoloških

sistema. Zvečan je urbanim delom vezan za Kosovsku Mitrovicu a ruralni deo nosi karakteristike drugih ruralnih sredina na ovom području. Leposavić obuhvata urbanu sredinu s visokoobrazovnim ustanovama i velikim ruralnim područjem. Svojim karakteristikama, on predstavlja prosek svih zajednica na ovom području.⁵

2.2. Metodološki pristup

U osnovi, ovo istraživanje je imalo karakter kvantitativnog istraživanja, a prema ciljnom usmerenju, i odlike *kontekstualnog i eksplorativnog* istraživanja. Međutim, prvi put se među srednjoškolskom i studentskom populacijom sa severa Kosova sprovodi istraživanje koje u osnovi ima percepciju i sagledavanje incidence i rodne dimenzije interpersonalnog nasilja. Prepoznavanje kvantitativnih karakteristika ovog fenomena može biti pokazatelj snage i značaja tradicionalnih, kulturoloških, istorijskih uticaja u vezi sa rodnom socijalizacijom i maskulinitetom u porodičnim i partnerskim relacijama na prostoru severnog Kosova, što je bila i osnovna hipoteza istraživanja. Terensko istraživanje i anketiranje ispitanika realizovano je u srednjim školama i visokoškolskim ustanovama u opštinama na severu Kosova tokom oktobra i novembra 2019. godine.

2.2.1. Struktura i karakteristike uzorka

Prema podacima nadležnih institucija, na području severnog Kosova tokom školske 2019/2020. godine studiralo je oko 9.200 studenata. U istoj školskoj godini, u srednjim školama je bilo 2.548 učenika. Formiranje stratuma u postupku stratifikacije uzorka zasnivalo se na dva kriterijuma – prvi je bio godine starosti (15–18 i 19–24) a drugi obrazovna institucija (srednja škola i visokoškolska ustanova).

U istraživanju je učestvovalo 748 ispitanika (420 ispitanika ženskog pola ili 56,3% i 326 ispitanika muškog pola, odnosno 43,6%). Najveći broj ispitanika je bio iz Kosovske Mitrovice (39,3%) (Tabela 1).⁶

⁵ https://sh.wikipedia.org/wiki/Severno_Kosovo, pristupljeno 15. 07. 2023.

⁶ Kod nekih pitanja nisu svi ispitanici ostavili svoj odgovor (videti kolonu Ukupno u Tabeli 1).

Tabela 1. Raspodela ispitanika po sociodemografskim varijablama

Varijabla	Kategorija	Frekvencija	Procenat	Ukupno
Opština	Leposavić	181	24.2	748
	Zubin Potok	157	21.0	
	Kosovska Mitrovica	294	39.3	
	Zvečan	116	15.5	
Pol	Muški	326	43.6	746
	Ženski	420	56.3	
Godine starosti	15–18	278	37.2	748
	19–24	458	61.6	
	25 i više	12	1.6	
Nivo obrazovanja	Srednja škola	278	37.2	748
	Viša škola, fakultet	470	62.8	
Partnerski status	Slobodna/slobodan	420	56.7	741
	U vezi/viđam se sa nekim	289	39.0	
	Udata/ oženjen	27	3.6	
	Razvedena/razveden	2	0.3	
	Udovica/udovac	3	0.4	
Sa kim žive?	Sa roditeljima	637	85.8	742
	Sami	42	5.7	
	Sa partnerom	35	4.7	
	Sa prijateljem/kolegom	22	3.0	
	Sa babom i dedom	6	.8	
Način stanovanja	Sopstveni stan/kuća	539	79.4	679
	Podstanar	99	14.6	
	Internat/dom	41	6.0	
Mesto stanovanja	Grad	423	60.6	698
	Selo	275	39.4	

3. Rezultati istraživanja: analiza ključnih nalaza

3.1. Nasilje – pojmovo određeno i razumevanje

U određenoj i razumevanju pojma *nasilje* ispitanici su imali mogućnost višestrukog izbora. Najveći broj njih poistovećuje nasilje s fizičkom agresijom (94,9%), zatim sa seksualnim zlostavljanjem (prinudom na seksualni odnos) ukupno 87,7%, odnosno s verbalnim pretnjama (68,8%) (Tabela 2). Približno isti procenat ispitanika pod nasiljem po-

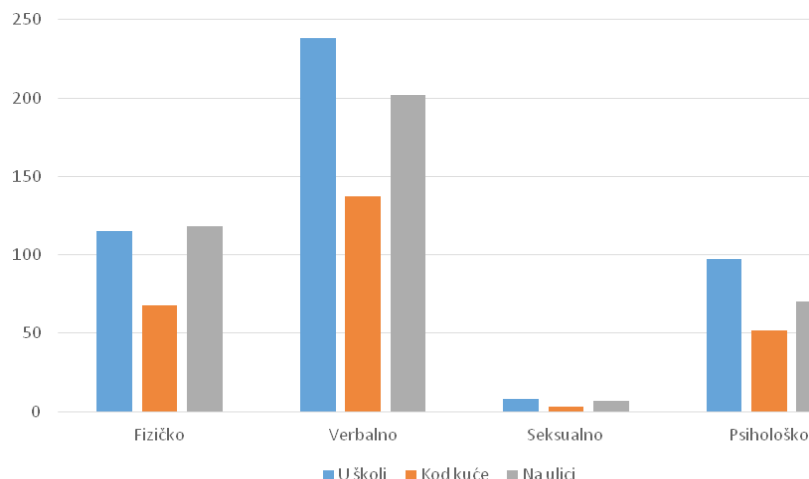
drazumeva kontrolu kretanja, uvredu i psovanje, zabranu komunikacije i druženja, a potom i ograničenje kretanja. Oko 30% ispitanika prepoznaje tzv. kontrolne taktike (zanemarivanje/uvreda/kontrola kretanja/zabrana komunikacije i druženja/proveravanje mobilnog telefona i komunikacije na mrežama) kao oblik nasilja. Ono što pobuđuje posebnu pažnju jeste 23,8% ispitanika koji ne znaju šta je nasilje i koji se nisu opredelili ni za jedan odgovor.

Tabela 2 . Po Vašem mišljenju, šta je nasilje? (N = 667)

Oblik	Frekvencija	Procenat
Fizička agresija (udaranje, prebijanje)	633	94,9
Verbalne pretnje (koristeći uvredljiv jezik)	459	68,8
Seksualno zlostavljanje (prinuda na seksualni odnos)	585	87,7
Uništavanje materijalnih dobara	245	36,7
Zanemarivanje/neosetljivost	155	23,2
Uvreda, psovanje	251	37,6
Ograničenje kretanja	241	36,1
Kontrola kretanja/praćenje	257	38,5
Zabrana komunikacije i druženja	245	36,7
Proveravanje mobilnih telefona i komunikacije na mrežama	185	27,7
Uskraćivanje džeparca, neplaćene radne dnevnice	120	18,0
Ne znam	159	23,8

3.2. Doživljeno nasilje

Pozitivni odgovori skoro trećine ispitanika o iskustvu doživljenog nasilja ukazuju da je najviše njih doživelo nasilje u školi ili na javnom mestu (ulici) a znatno manji broj kod kuće. Najprisutnije nasilje je verbalno, sledi ga fizičko (podjednako prisutno na javnom mestu i u školi, i potom kod kuće). Psihološko nasilje najviše je zastupljeno u školskom okruženju, zatim na ulici (javnom mestu). Najmanje informacija o iskustvu nasilja ispitanici daju o seksualnom nasilju, ali ga lociraju u školsko okruženje i na ulici (Grafikon 1).

Grafikon 1. Podaci o doživljenom nasilju (N = 664)

3.2.1 Sociodemografske karakteristike ispitanika i doživljeno nasilje

Pol ispitanika. Nalazi pokazuju da mladići, kao žrtve, imaju najviše iskustava sa fizičkim nasiljem na ulici (trećina ispitanika), zatim u školi (27,9%), a verbalno nasilje su doživeli najčešće na ulici (40,1%). Njih 11 svedoči o doživljenom seksualnom nasilju na ulici (?), šestorica imaju iskustvo sa seksualnim nasiljem u školi, trojica s nasiljem kod kuće, dok je psihološko nasilje najčešće doživljeno u školi (43%) a potom na ulici.

Prema strukturi odgovora, devojke, kao žrtve, imaju nešto manje iskustava sa preživljenim nasiljem. Od 375 devojaka koje su odgovorile, njih 97 (26%) doživelo je neki oblik fizičkog nasilja (najčešće kod kuće a potom u školi). Verbalno nasilje doživelo je njih 283 (najviše na ulici ili u školi). O seksualnom nasilju u školi svedočile su dve devojke a njih šest doživelo je seksualno nasilje na ulici (?). Psihološko nasilje prema devojkaama najzastupljenije je u školi (trećina ispitanica svedočila je o tome) (Tabela 3).

Statistički značajna razlika postoji kod fizičkog nasilja u školi ($\chi^2(1) = 38.94$, $p < .001$) koje daleko više doživljavaju mladići, i na ulici ($\chi^2(1) = 77.08$), $p < .001$). Važan je i podatak da devojke u značajnom procentu doživljavaju fizičko i psihološko nasilje kod kuće u odnosu na druge oblike nasilja. Na celom uzorku najprisutnije je iskustvo sa verbalnim nasiljem (ukupno 574 slučaja ili 87%), slede ga fizičko nasilje (45%), psihološko nasilje (218 slučajeva ili 33%) i seksualno nasilje (28 slučajeva ili 5%).

Tabela 3. Podaci o doživljenom nasilju u odnosu na pol

Vrsta nasilja	Mesto	Mladići (N = 287)		Devojke (N = 375)		Značajnost razlike	
		N	%	N	%	$\chi^2(1)$	p
Fizičko	U školi	80	27,9	35	9,3	38.94	<.001
	Kod kuće	30	10,5	38	10,1	0.02	.89
	Na ulici	94	32,8	24	6,4	77.08	<.001
Verbalno	U školi	109	38,0	128	34,1	1.05	.31
	Kod kuće	63	22,0	74	19,7	0.51	.47
	Na ulici	115	40,1	85	22,7	23.35	<.001
Seksualno	U školi	6	2,1	2	0,5	3.30	.07
	Kod kuće	3	1,0	0	0,0	3.94	.047
	Na ulici	11	3,8	6	1,6	3.24	.07
Psihološko	U školi	43	15,0	53	14,1	0.09	.76
	Kod kuće	21	7,3	31	8,3	0.20	.65
	Na ulici	37	12,9	33	8,8	2.88	.09

Uzrast ispitanika. Fizičko, verbalno i psihološko nasilje srednjoškolski su najčešće doživljavali u školi, zatim na ulici, njih devetoro svedoči o iskustvu sa seksualnim nasiljem na ulici, četvero u školi, a jedan ispitanik o iskustvu kod kuće (ukupno 14 ispitanika/ca). Najprisutnije nasilje je verbalno (ukupno 80%), zatim psihološko (122 ispitanika) i fizičko nasilje (117 ispitanika).

Studenti su fizičko nasilje najčešće doživljavali na ulici, verbalno i psihološko u školi, a seksualno na ulici (njih osmoro), u školi (njih četvero) i dvoje kod kuće (Tabela 4). Najprisutnije nasilje kod ove po-

pulacije je verbalno (ukupno 361 ispitanik ili 91%), zatim fizičko (184 ispitanika ili 46%), psihološko (ukupno 97 ispitanika ili 24%) i seksualno nasilje (3%).

Tabela 4. Podaci o doživljenom nasilju u odnosu na uzrast

Vrsta nasilja	Mesto	SŠ (N = 269)		Studenti (N = 395)		Značajnost razlike	
		N	%	N	%	$\chi^2(1)$	p
Fizičko	U školi	49	18,2	66	16,7	0.25	.61
	Kod kuće	30	11,2	38	9,6	0.41	.52
	Na ulici	38	14,1	80	20,3	4.11	.04
Verbalno	U školi	95	35,3	143	36,2	0.05	.82
	Kod kuće	40	14,9	97	24,5	9.07	.003
	Na ulici	81	30,1	121	30,6	0.02	.88
Seksualno	U školi	4	1,5	4	1,0	0.30	.58
	Kod kuće	1	0,4	2	0,5	0.06	.80
	Na ulici	9	3,3	8	2,0	1.12	.29
Psihološko	U školi	57	21,2	40	10,1	15.70	<.001
	Kod kuće	28	10,4	24	6,1	4.16	.043
	Na ulici	37	13,8	33	8,4	4.95	.026

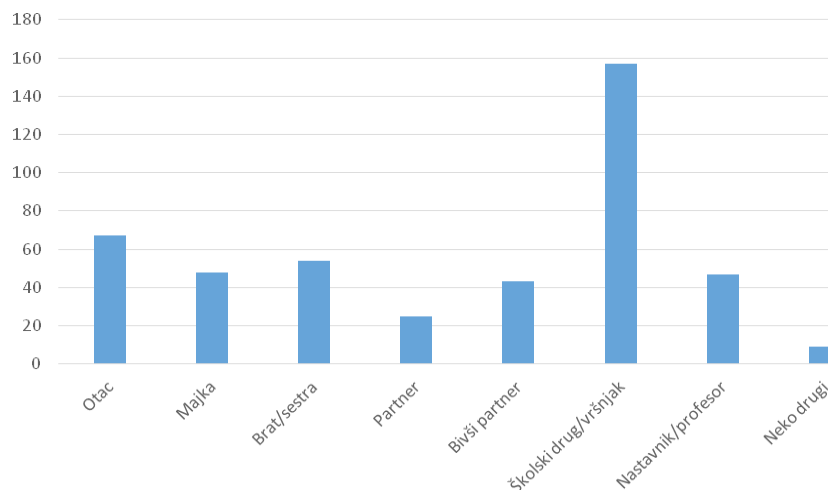
Mesto prebivališta ispitanika. Na gradskom području ispitanici su sve oblike nasilja doživljavali uglavnom u školi ili na ulici, mada je uočljiv i veći procenat ispitanika sa iskustvom nasilja kod kuće, pri čemu posebnu pažnju treba obratiti na slučajeve seksualnog nasilja u školi (4), na ulici (9) i kod kuće (jedan slučaj) (Tabela 5). Na području gradskih opština najprisutnije nasilje je verbalno (89%), zatim fizičko (44%), psihološko (33%) i seksualno (2%). Na seoskim područjima najprisutnije je verbalno nasilje (85%), slede fizičko (46%), psihološko (33%) i seksualno (3%).

Tabela 5. Podaci o doživljenom nasilju u odnosu na mesto prebivališta

Vrsta nasilja	Mesto	Grad (N = 387)		Selo (N = 260)		Značajnost razlike	
		N	%	N	%	$\chi^2(1)$	p
Fizičko	U školi	63	16,3	48	18,5	0.52	.47
	Kod kuće	43	11,1	23	8,8	0.87	.35
	Na ulici	66	17,1	48	18,5	0.21	.65
Verbalno	U školi	141	36,4	93	35,8	0.03	.86
	Kod kuće	80	20,6	54	20,8	0.02	.96
	Na ulici	124	32,0	74	28,5	0.94	.33
Seksualno	U školi	6	1,6	2	0,8	0.77	.38
	Kod kuće	3	0,8	0	0,0	2.03	.15
	Na ulici	11	2,8	6	2,3	0.17	.68
Psihološko	U školi	55	14,2	41	15,8	0.30	.59
	Kod kuće	32	8,3	19	7,3	0.20	.66
	Na ulici	41	10,6	27	10,4	0.07	.93

3.3. Nasilnici

U strukturi nasilnika dominiraju školski drug/vršnjak (23,6%), zatim otac (10,1%), brat/sestra (8,1%), majka (7,2%), nastavnik/profesor (7,1%), bivši partner (6,5%), sadašnji partner (3,8%), neko drugi (1,4%) (Grafikon 2). U kategoriji *neko drugi* ispitanici navode: ulične tuče (3), nepoznate osobe (2), policajca (1), vozača autobusa (1), navijače drugog tima (1) i narkomane (1). Sa ovom raspodelom korespondiraju kao nasilnici i otac, brat/sestra, majka (u vezi sa verbalnim, fizičkim ili psihološkim nasiljem kod kuće), odnosno nastavnik/profesor u školi. Rodnu dimenziju nasilja potvrđuje i iskustvo s bivšim partnerom, odnosno aktuelnim partnerom, kao nasilnikom.

Grafikon 2. Od koga ste doživeli nasilje? (N = 664)

Ovakva raspodela u strukturi nasilnika potvrđena je i kod mladića i kod devojaka (Tabela 6). Statistički značajna razlika postoji samo kod školskog druga/vršnjaka, $\chi^2(1) = 31.49$, $p < .001$ koji se češće javlja kao nasilnik kod mladića nego kod devojaka. Zanimljiv je i nalaz gde se bivši partner javlja kao nasilnik u većem procentu kod devojaka (ovaj nalaz se u studijama rodno zasnovanog nasilja uglavnom dovodi u vezu sa psihološkim nasiljem ili tzv. proganjanjem).

Tabela 6. Nasilnik u odnosu na pol

Nasilnik	Mladići		Devojke		Razlika	
	N	%	N	%	$\chi^2(1)$	p
Otac	37	12,9	30	8,0	4.23	.039
Majka	20	7,0	28	7,5	0.06	.81
Brat/sestra	21	7,3	32	8,5	0.33	.57
Partner	13	4,5	12	3,2	0.78	.38
Bivši partner	16	5,6	27	7,2	0.73	.39
Školski drug/vršnjak	98	34,1	58	15,5	31.49	<.001
Nastavnik/profesor	27	9,4	19	5,1	4.74	.030
Neko drugi	9	3,1	0	0,0	11.92	.001

Analiza ključnih nalaza percepcije rodno zasnovanog nasilja kod ispitanika oba pola ukazuje na dominantan uticaj tradicionalno-patrijarhalnog obrasca rodne socijalizacije i snažan uticaj kulturološko-istorijske matrice na porodične, bračne i partnerske relacije (Spasić, Radovanović, Kekić, & Krstić-Mistrizdelović, 2022). Percepcija nasilja je pojednostavljena i jednostrana – nasilje se najvećim delom poistovećuje sa fizičkom agresijom, verbalnim pretnjama i seksualnim zlostavljanjem. Neprepoznavanje kontrolnih taktika, kao forme psihološkog nasilja, uslovljava, onemogućava ili otežava percepciju njegove rodne dimenzije. Nerazumevanje pojma nasilje posredno ukazuje i na pogrešnu percepciju njegovih dimenzija, uzroka i faktora, konteksta, formi njegovog ispoljavanja, neprepoznavanje njegove viktimološke dimenzije.

Svi oblici nasilja najprisutniji su u školi i na ulici/javnom mestu, a u nešto manjem procentu kod kuće, što potvrđuju korelacije kod svih sociodemografskih faktora (pol, uzrast, škola, mesto stanovanja). Među ispitanicima oba pola nalaze se žrtve svih oblika nasilja. Fizičko i verbalno nasilje doživela je skoro trećina ispitanika oba pola. Važan je podatak da devojke kod kuće doživljavaju značajan procenat fizičkog i psihološkog nasilja u odnosu na druge oblike nasilja, što potvrđuje prisutnu matricu rodne socijalizacije (Ignjatović, 2011; Spasić, 2012).

Poseban značaj pružaju nalazi o preživljenom seksualnom nasilju kod ispitanika oba pola (11 mladića svedočilo je o doživljenom seksualnom nasilju na ulici, trojica o doživljenom seksualnom nasilju kod kuće a šestorica imaju iskustvo sa seksualnim nasiljem u školi; o seksualnom nasilju u školi svedočile su dve devojke, njih šest doživelo je seksualno nasilje na ulici). U ovom slučaju jako je važno i neophodno diferencirati, odnosno dodatno kvalitativno razjasniti sve oblike, kontekst, karakteristike i učestalost seksualnog nasilja. Ovaj oblik nasilja je najteže otkriti i o njemu žrtve retko obaveštavaju, zbog čega je ovaj nalaz izuzetno značajan.

Sa druge strane, među nasilnicima posle vršnjaka/školskih drugova ili profesora dominiraju otac, brat, sestra, što je kontradiktorno u odnosu na činjenicu da je nasilje najprisutnije u školi i na ulici/javnom mestu. Ovaj nalaz se može objasniti činjenicom o snažnom uticaju tradicionalno-patrijarhalnih odnosa u porodičnom okruženju koji nalažu da se sve što se dešava u kući, u porodici ne iznosi javno, odnosno da ostaje „u kući“.

4. Umesto zaključka

Rezultati istraživanja ukazuju na prisutnu racionalno prihvaćenu, moralno opravdanu, tradicionalno generisanu opštu kulturu nasilja prema ženama, odnosno nasilja u porodici i u partnerskim vezama, ali i nasilja u školama, među vršnjacima i od strane nastavnika/profesora. Pri tome se rodna diferenciranost uzima kao podrazumevani način društvenog funkcionisanja. U svakom delu uzorka, formiranom na osnovu pojedinih sociodemografskih karakteristika, može se uočiti određeni (približno isti) broj ispitanika oba pola koji izražava pozitivan stav prema nasilju prema ženama (čak i ispitanici ženskog pola). Ovakav nalaz ukazuje na duboko ukorenjene tradicionalno-patrijarhalne obrasce rodne socijalizacije i snažan uticaj kulturološko-istorijske matrice na porodične, bračne i partnerske relacije na severu Kosova.

Društvene norme i patrijarhalni mentalitet, koji još vladaju na području istraživanih lokalnih zajednica, doveli su do toga da devojke i žene koje doživljavaju nasilje ne prepoznaju njegove forme i dinamiku i ne traže pomoć na koju imaju zakonsko pravo. Tradicionalne rodne uloge i dalje se promovisu u školskoj literaturi, gde su žene predstavljene kao domaćice, majke koje su mudre i nežne i pažljivo slušaju naređenja koja im se daju, dok se muškarci čine snažnima i preuzimaju različite uloge u društvu – lekara, policajca, vatrogasca itd. Takva promocija rodnih uloga utiče na kontinuirano reprodukovanje ovih rodnih stereotipa, što takođe utiče na intenzitet i trajanje rodno zasnovanog nasilja a prevashodno nasilja u porodici. U slučajevima kada žele da prijave nasilje, devojke i žene se suočavaju sa značajnim pritiscima unutar svoje zajednice i svojih porodica.

U nedostatku ekonomske nezavisnosti ili usled ograničenja u ostvarivanju prava na imovinu i nasledstvo zbog preovlađujućih kulturnih normi koje vrše pritisak na vlasništvo ili nasledstvo u patrilinealnoj liniji, mnoge devojke i žene su prisiljene da nastave da žive u okruženju opterećenom nasiljem. Na taj način su model kulture siromaštva i strategija golog preživljavanja u situaciji marginalizovanosti racionalnosti i svesnosti potpora modelu kulture nasilja. U kontekstu međusobnog uslovljavanja napetosti i neusklađenosti između privatne i javne sfere,

porodična zajednica se u privatnoj sferi ističe kao osnovna jedinica koja generira nasilje nad ženama, ali istovremeno pruža mladima model ponašanja u okvirima interpersonalnih relacija. Na taj način su postojeća koncepcija svakodnevice i koncepcija ljudskog blagostanja međusobno nespojive, ali se, kao takve, održavaju i jačaju u okvirima snažne tradicionalne patrijarhalne matrice.

Literatura

- Batić, S. (2015). Izveštaj o rezultatima istraživanja prisutnosti nasilja u adolescentskim vezama. Udruženje Crvena linija Novi Sad, Projekat podržan od strane Gradske uprave za sport i omladinu Grada Novog Sada – Kancelarija za mlade: *Prevenција nasilja u vršnjačkim vezama*. Pristupljeno: Jul 2023, preuzeto sa: <http://www.crvenalinija.org/istrazivanje-a-v.html>
- Bergman, L. (1992). Dating violence among high school students. *Soc Work*, 3721–27.
- Foshee, V. A., Benefield, T.S., McNaughton Reyes, H.L., Ennett, S.T., Faris, R., Chang, L.Y., Hussong, A., & Suchindran, C.M. (2013). The peer context and the development of the perpetration of adolescent dating violence. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 471–486.
- Ignjatović, T. (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija ženski fond.
- Lichter, E.L. & McCloskey, L.A. (2004). The Effects of Childhood Exposure to Marital Violence on Adolescent Gender-Role Beliefs and Dating Violence. *Psychology of Women Quarterly*, 28, 344–357.
- Makin-Byrd, K. & Bierman, K.L. (2013). Individual and Family Predictors of the Perpetration of Dating Violence and Victimization in Late Adolescence. *J Youth Adolescence*, 42, 536–550.
- Popadić, D. & Plut, D. (2006). Nasilje u školama – oblici i učestalost. U: Z. Krnjajić i B. Kuzmanović (urednici), *Empirijska istraživanja u psihologiji* (zbornik radova) (str. 97–104). Beograd: Institut za psihologiju.
- Popadić, D. & Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji: oblici i učestalost. *Psihologija*, 2, 309–328.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF.
- Popadić, D., Pavlović, Z. & Plut, D. (2013). Specifičnosti nastavnčkih procena izraženosti učeničkog nasilja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45 (1), 131–149.

- Prkosovački Perić, B., Ileš, M. & Trivanović, M. (2018). Rodno zasnovano nasilje u partnerskim odnosima mladih – mogući pristup prevenciji. *Pedagoška stvarnost*, 64 (1), 23–39. DOI: <https://doi.org/10.19090/ps.2018.1.23-39>
- Rigby, K. & Slee, P.T. (1991). Bullying among Australian School Children: Reported Behavior and Attitudes toward Victims. *The Journal of Social Psychology*, 131 (5), 615–27. DOI: 10.1080/00224545.1991.9924646
- Roberts TA, Klein JD, Fisher S. (2003). Longitudinal Effect of Intimate Partner Abuse on High-Risk Behaviour Among Adolescents. *Arch Pediatr Adolesc Med.*, 157 (9), 875–881. doi:10.1001/archpedi.157.9.875
- Spasić, D. (2012). Porodično nasilje u Srbiji - Istorijsko-kulturološka dimenzija. *Bezbednost*, 54 (2), 205–220.
- Spasić, D. & Nikač, Ž. (2013). Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje – Pojmovni okvir, u: *Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje – Priručnik*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, str. 3–18.
- Spasić, D., Radovanović, I., Kekić, D. & Krstić-Mistrizdelović, I. (2022). Violence against Women in Serbia: Collective Body of Women or where the “Flowers of Evil” Blossom. *Scientia & Societas*, 2, 58–73.
- Trbojević, J. (2016). Partnersko nasilje u adolescentskim vezama, u: *Slika tela, seksualnost i partnerske veze u adolescenciji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 77–97.
- Ćeriman, J., Duhaček N., Perišić K., Bogdanović M. & Duhaček, D. (2015): Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji, Beograd: Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, UNICEF Srbija, Pristupljeno: Septembar 2018, preuzeto sa: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf